

Emlékezés Lovassy Sándorra (1855–1946)

„Az ember élete sorsának alakulására sokszor nagyon kis vagy mellékes, vagy éppen esetleges körülmények a döntők, amely körülmények lavinaszerű iramban sodorják magukkal azt, akit hajlama az adott körülményekbe belekapcsol. A múlt század hatvanas éveinek első felében, mint 5–9 éves fiú, nagyon sokat tartózkodtam nagyszüleimnél Abonyban. Elemi iskoláimat is ott jártam. Apám abban az időben a kiskunfélegyházi gimnáziumtanára volt, ahonnan akkoriban került a bajai főgimnáziumhoz, amikor én az elemi iskola negyedik osztályát jártam s így ez iskola utolsó évére is Abonyban maradtam.” — Így kezdi önéletrajzát *Lovassy S.* (1929), aki a pestmegyei Abonyban született 1855 október 28-án.

A bajai gimnáziumi évekről így folytatja: „... a tipikus alföldi városban nevelkedett fiúra kellemes hatást tett Baja város úribb volta, de különösen a főtér nyugati oldalán elkanyarodó Dunaág, a Sugovica közvetlen közelsége, s a túlsó partot tevő nagy Pandúrsziget terjedelmes erdőségei, mind oly dolgok, aminőben Abonyban nem volt részem” (1865). „A madártojásgyűjtés s a vele kapcsolatos szabadban való tartózkodás szenvedélye, már mint első osztálybeli diákot magával ragadott.” Míg a többi diáknál ez múló szeszély volt csak, a felsősök pedig egyenesen lenézték az ilyen gyűjtőket, Lovassy hű maradt szenvedélyéhez még főiskolai tanár korában is.

1871-ben hetedikes gimnazista, amikor atyját áthelyezték Debrecenbe, ő pedig a református kollégiumba került. Ismeretei itt nagyban bővültek, mert olyan tanárra talált mint *Kovács János*, akinek tojásgyűjteménye híres volt. Az ő révén ismerkedik meg alaposan a Nagyerdővel, a Hortobágygal és az akkor még létező Ecsedi-láppal.

Tanárával kapcsolatban marad, amikor a debreceni Gazdasági Felsőbb Tanintézet hallgatója lett. 1874-ben itt oklevelet nyert és ezzel utazik el Budapestre, ahol a Pázmány Péter Tudomány Egyetem bölcsészkarán tanul. 1878-ban tanári diplomát szerez, 1884-ben pedig doktorátust.

Közben 1876-ban kinevezték polgári iskolai tanárnak a gömörmezei Nagyrőcére.

Első írása a Falusi Gazda c. lapban az egerészölyv gazdasági jelentőségéről jelent meg még gazdász korában 1874-ben. Tíz évre rá a Magyar Tudományos Akadémia két tanulmányát fogadja el közlésre (1887), pedig az Akadémia már akkor sem volt nagy barátja az ornithológiának. Egyik dolgozata Magyarország különböző területein végzett oológiai kutatásairól közölt szemel-

1. Dr. Lovassy Sándor az 1930-as években (a keszthelyi Balatoni Múzeum fényképgyűjteményéből)

1. Dr. Sándor Lovassy in den 1930er Jahren

1. Le docteur Sándor Lovassy aux années 30

1. Д-р Шандор Ловашии в 1930-х годах

vényeket, a másokban Gömörmeze madárvilágát tárgyalta, főként a madarak fészkelése szempontjából. Sőt négy éven át (1885, 1886, 1887, 1889) az Akadémia megbízásával és támogatásával tanulmányozhatja az *Ecsedi-lápot*. Mind ez a terület, mind a bajai Kiserdő, nemsokára *Lovassy* tanulmányai után teljesen átalakult, a mezőgazdaság vette át az uralmat felettük.

Vágya, hogy természettudományi ismereteit egybekapcsolhassa a mezőgazdasági oktatással, csak 1889-ben teljesült, amikor a *keszthelyi Mezőgazdasági Akadémiára* nevezték ki tanárnak. Így már nemcsak madarokról, hanem pl. az árpafénybogárról is ír (1892).

Az 1890-es év a magyar ornithológia mozgalmas esztendeje, előkészület az 1891-es második Nemzetközi

Madártani Kongresszusra. *Herman Ottó* osztotta ki a szerepeket. Bár *Lovassy* nem vett részt az 1890. évi „mintha megfigyelő hálózat” munkájában, mégis elkészítette a kongresszus számára a magyar gyűjteményekben található tojás-anyag jegyzékét (1891).

A sikeres kongresszus után *Herman Ottó* intézetet kapott, a Magyar Ornithológiai Központot, és emellett országos megfigyelő hálózat működött. *Lovassy* lelkesen részt vett ebben a munkában is, és 1894–96 között beküldi jelentéseit Hermannak. De ezután, úgy látszik, önálló útra kívánt lépni. Akkor készült *Lóczy* szerkesztésében a nagy *Baltoni Monográfia*, és természetesen *Lovassy* is rész jutott benne. Ő írta meg a madarakról szóló fejezetet (1897). A *Balaton Múzeumi Egyesület* évkönyvében pedig a Balaton gém-fajairól írt (1903).

A *Baltoni Múzeum* élén ekkor régész áll Csák Árpád személyében. Elképzelhető-e a Baltoni Múzeum — a Kisbalaton és az akkor már halódó Nagyberék szomszédságában — természetrajzi részleg nélkül? Természetesen nem. *Lovassy* siet tehát régész barátja segítségére, és megindul a madarak és más állatok begyűjtése. Ezek a példányok még az 1967-ben újjárendezett természettudományi kiállításban is szerepelnek. A kétségtelenül alkotó, nagy értékű tudományos és népnevelő munka mellett némiképp a kritika hangján is kell szólnunk. Nem szabad a problémát teljesen mai szemszögből megítélni, hanem bele kell illeszkednünk *Lovassy* korába és korszellemébe. A századfordulón még nem szégyen, sőt kitüntetés volt például az, ha valaki a londoni madártojásbörze tagja lehetett, miképpen bizonyára *Lovassy* is az volt. Ez volt annak idején az útja annak, hogy valaki elismertesse magát a nemzetközi oológiában, és hogy további anyagokhoz jusson. A másik érdekes tünet ebben a korban az, amit szakmai féltékenységnek nevezhetnénk. A nemzetközi kongresszus nagy lendületet adott a magyar madártannak, újabb és újabb érdeklődők, amatőrök, köztük számos jó szakember neve merül fel. Mindenki iparkodik madártani hírekre szert tenni, és azt leközoelni. Hallottam még évtizedek múlva is, hogy a „Központ” mindent magának vindikál, és mások munkáján él, azaz vonatkozik ez a megjegyzés a vonulási jelentések feldolgozására. Pedig napjainkig egyre több a kooperáció útján készülő munka.

Még rosszabb a helyzet az oológia terén. Hány esetben fordult elő, hogy egyik oológus a másik előtt szedett ki fészekaljakat, még ha értesülését éppen a károsulttól szerezte is. Ma a természetvédelem korában ez már nem aktuális, illegálisan azonban megtörténik napjainkban az ehhez hasonló eset.

A gyűjtők ezért úgy védekeztek, hogy gyűjteményeikre nem írtak adatokat, csak sorszámokat. Az adatokat „titkosan kezelt” naplójukba vezették be. Egyes kisebb múzeumok bizalmatlan vezetői elvették még ma is ezt teszik. Pedig ha tévedésből csak egyetlen hiba csúszik be, akkor előfordulnak olyan esetek, amikor igen nehéz tisztázni, hogy melyik sorszám melyik adatra vonatkozik. Ha pedig a leltár elvész, akkor értéktelenné válik az egész gyűjtemény.

Habent sua fata libelli... Így járt *Lovassy* is tojásgyűjteményével, melyet ma is őriz a keszthelyi múzeum

abban a reményben, hogy talán egyszer mégiscsak előkerül a leltár, és tudományos szempontból a gyűjtemény ismét becses lesz. Csak *Homeyer* mentett meg néhány adatot a híres tojás-gyűjteményről közleményében (1893), aki 1892-ben látogatta meg *Lovassyt* Keszthelyen.

Ismételten hangsúlyozom, nem arról van szó, hogy *Lovassy* nem végzett értékes és úttörő munkát, hanem csupán arról, hogy ha felül tudott volna emelkedni kora szellemén, akkor sokkal többet tudott volna hagyni az utókorra. Így azonban a madárgyűjtemény és arról szóló közlések adatai több esetben hiányosak, a tojásgyűjteménye meg egyelőre nem használható.

De térjünk vissza találkozására *Homeyerrel*. *Lovassy* segédkezett Hermannak 1891-ben a kongresszus kisbalatoni kirándulásának vezetésében. Itt barátkoztak össze *Homeyerrel*, akit annyira megkapott Keszthely vidéke, hogy 1892-ben visszatért ide, és keszthelyi tartózkodása idején *Lovassy* volt házigazdája. Együtt kirándultak a Kisbalatonra és a válusi erdőkre — melyeket 1942-ben vágtak ki. *Lovassy* kalauzolása mellett *Homeyer* néhány nap alatt sokat végzett. Együtt keresték fel Keszthelyen Braun Rudolf gyógyszerészt, aki mint nagy vadász szép gyűjteményre tett szert. Erről és hévízi útjukról is beszámolt *Homeyer*, mely tanulmány valóságos kincsestár. Éppen ez mutatja, hogy nem szabad *Lovassyt* teljesen elzárkózó, szakmai irigykedésben szenvedő tudósnak bélyegezni, hiszen ahol tudott segített és a komolyan ítél kollégái elől nem zárkózott el.

Már főiskolai hallgató korában kezdte el a cikkeztést a *Természettudományi Közönyben*, az *A Természetben* és a *Gyakorlati Mezőgazda* c. folyóiratokban. Ezt a munkásságot folytatta és most már az *Aquilában* is gyakran találkozhatunk nevével.

Herman Ottó ez elsők közt tüntette ki 1894-ben az Ornithológiai Központ, a későbbi Madártani Intézet „rendes megfigyelői” oklevelével, 1897-ben levelező tagsági oklevelével — majd 1928-ban az Intézet tiszteletbeli tagja lett.

1899-ben tagja annak a *Herman Ottó* által vezetett magyar delegációnak, mely a sarajevói madártani értekezleten részt vesz, ahol *Herman Ottó* közbejárásával megalakul a zágrábi Horvát Madártani Központ.

Mint látjuk *Lovassy* elsősorban ornithológus, de nemcsak kutatással, hanem szűkebb hazája természeti szépségeinek gazdagításával is törődik. Ezért 1898-ban *Hévízen meglelepi az Indiából behozott tündérrózsát*, mely telepítés eredményességéről több helyen számol be (*Keszthelyi Hírlap* 1907, *Természettudományi Közöny* 1907, *Balaton Monográfia* 1908).

Ugyancsak 1898-ban alakult meg *Lovassy*, *Csák* és *Sági* kezdeményezésére a *Balaton Múzeumi Egyesület*, és két albérleti szobában megnyitnak egy kis múzeumot. *Lovassy* ennek a múzeumnak a vezetését veszi át még ebben az évben. Neve ekkor már országszerte ismert, különösen Zalában igen nagy tekintély. Ennek köszönhető, hogy nemcsak a régészeti és a néprajzi gyűjtemény gazdagszik a múzeumban, hanem a természettudományi is. Sok adomány fut be. Az adakozók közül madártani vonalon csak egy nevet kívánok megemlíteni, és pedig

Hajek Antalét, aki fácántenyésztési könyvével és számos Somogy megyéből (Kálmánca) származó faunisztikai adatközléssel tette nevét ismertté.

A keszthelyi „Gazdasági Tanintézet”-et Darányi Ignác emeli 1906-ban a Gazdasági Akadémia rangjára (Csiki 1966), és ennek a főiskolának lett az igazgatója Lovassy (1916). A fiatalsággal iparkodik megkedveltetni a zoológiát, gazda körökben pedig népszerűsíti az állatok, főként a madarak gazdasági jelentőségét.

Az első világháború idején keveset hallat magáról, de a húszas évektől kezdve élete végéig ismét sok cikke és tanulmánya jelenik meg.

A magyar zoológia súlyponti kérdései mindig az entomológia körül forogtak. A rovartan terén bőven található gazdasági vonatkozású irodalom és könyv. A magyar irodalomban mindig hiányzott olyan munka, mely nemcsak a madarak, hanem az összes gerinces állatok gazdasági szerepét tárgyalja, azaz ismerteti a gerinces állatokat. Még 1898-ban Lovassyt bízta meg a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlése egy ilyen irányú mű megírásával, de annak megjelenése elhúzódott. Lovassy 1921-ben válik meg a Gazdasági Akadémiától, és most már sokkal több időt szentelhet könyve megírására. A munka 1927-ben jelenik meg a Természetudományi Társulat kiadásában, címe: „Magyarország gerinces állatai és gazdasági vonatkozásai.” Bár ma már egyes kisebb problémákat más szemmel látunk mint negyven évvel ezelőtt, mégis páratlan mű és jelentős forrásmunka a magyar zoológiai irodalomban.

1927-ben ott látjuk a X. Nemzetközi Zoológiai Kongresszus rendezőbizottságában, 1930-ban Páduában vesz részt a XI. Zoológiai Kongresszuson. Emlékezetem szerint itt találkozott Lovassyyal első ízben. Horváth Géza, Entz Géza és Csiki Ernő vezetésével erősen összetartott a kis magyar zoológus gárda, melynek tagjai voltak Ábrahám Ambrus, Gelei József, Kadocsa Gyula, Kotlán Sándor, Ludány György, Wagner János. Hozzánk csatlakoztak az erdélyi zoológusok is mint Lintia Dénes — Herman Ottó egyik tanítványa — és az akkor még fiatal zoológus, ma a kolozsvári egyetem professzora, V. Pop. Sok kellemes órát töltöttünk együtt és mi akkori fiatalok sokat tanultunk az idősebb generációtól, hiszen neves magyar öregjeink mellett olyan jóhírű tudósok is megjelentek a kongresszuson, mint Hertwig, Antipa, Brandes stb. stb.

A nemzetközi szereplésen kívül Lovassy számára sok sikert hoztak ezek az esztendőik. Végre megmozdult a keszthelyi nagybirtokos, Festetics Taniszló a múzeum érdekében: nemcsak telket, hanem egyik istállóját lebontva építőanyagot adományozott a múzeum céljaira. A magyar állam pedig felépítette a múzeum mai neobarokk palotáját 1928-ban, ahová Lovassy, Csák és Sági gyűjtése méltó otthonba költözködött. A kapunyitás nagy elégtétel és elismerés volt Lovassy és társai számára.

Egy munka azonban még mindig késett, és pedig az 1885—1889 közti négy éves, az Akadémia támogatásával az Ecse di - l á p o n v é g z e t t k u t a t á s o k e r e d m é n y é n e k a l e s z ű r é s e. 1931-ben a Magyar Tudo-

mányos Akadémia kiadásában végre ez is napvilágot látott. Bár a munkán érezhető a közben eltelt csaknem 50 év, hiányzik belőle a friss impressziók visszatükrözése, talán valamivel több pozitív adatot várhattunk volna tőle, és az oológiai szemléleten felül is valamicskét, mégis a szemtanú tollából kaphatunk képet egy eltűnt madárparadicsomról.

Az 1926-ban megalakult Magyar Ornithológusok Szövetsége Lovassyt azonnal dísztagjai sorába választotta, mely elismerése volt munkásságának és a szövetség *Kócsag* c. folyóiratában meg is hálálta cikkeivel a kitüntetést. Örült a ténynek, hogy a magyar ornithológusok szervezkednek, mozognak, de mihelyt észrevette, hogy ebben a mozgásban a viszályok csírái rejlenek, nem vett többet részt az aktív munkában.

Mintha a madarak is meg akarták volna hálálni a velük való foglalkozást. A hazai madártant ezekben az években izgalomban tartotta a balkáni gerle (*Streptopelia decaocto*) hirtelen megjelenése és gyors terjeszkedése. A Balaton partján még alig lehetett számolni előfordulásával, és íme 1936 decemberében pont Lovassy udvarán telepszik meg az első balatoni pár. Nem félreértés volt, vagy figyelem elkerülése, hiszen mindenfelé az országban a galambtenyésztők azonnal észrevették térhódítását, nem kellett ornithológus annak megállapításához, és nem is egyedülálló eset, hogy pont ornithológus kertjébe telepszik le a vidéken első ízben, hiszen néhány év múltán Bécsben az első pár *Niethammer* professzor kertjében költött. Lovassy sietve és örömmel adott hírt az eseményről a Természetudományi Közönyben (1938).

1940-ben Lovassy a múzeum vezetésében is átadta helyét a szülővárosába akkor véglegesen visszatérő másik nagy múzeum-alapítónak, dr. Darnay-Dornay Bélának, a tatai, rózsashegyi és salgótarjáni múzeumok alapítójának, bár a tiszteletbeli vezetést megtartotta. Még ekkor is friss, fiatalos és tele van tervekkel. Amidőn 1941-ben engem bízott meg Entz Géza professzor a rendszeres balatoni kutatások irányításával, illendőnek éreztem tiszteletemet tenni annál az embernél, aki voltaképpen 1889-ben a Balatonnál megindította a madártani vizsgálatokat. A Balaton előtt ornithológusaink meglehetősen elkerülték. Ugyan megfordult a partján *Groszinger*, *Petényi*, *Szikla Gábor*, sőt a Magyar Nemzeti Múzeum számára gyűjtést végzett *Dréher István*, de az ő itt-tartózkodásuk nem volt hosszú idejű. *Herman* ugyan járt már Lovassy előtt a Balatonnál, de őt abban az időben a halak és a halászat néprajza jobban érdekelték mint a madarak. Csak Lovassy letelepedése után egy évvel, 1890-ben választotta *Herman* a „minta megfigyelés” állomásául Tótszentpált, a mai Somogyszentpált. Lovassy azonban csaknem 60 évet élt a Balaton partján, ennek és a Kisbalatonnak a madarait szüntelenül figyelgetve. Látogatásom tehát mindenképpen indokolt volt. Egyik idős, nehezen mozgó rokonom vitt el Lovassy lakására. Vele szemben a sokkal idősebb Lovassy annál élénkebben fogadott. A keszthelyi városi parkhoz közel fekvő házat messziről fel lehetett ismerni az utcára kihajló bambuszokról és az udvaron díszlő nagy kaktuszairól. Mindjárt elvezetett a múzeumba. Ezen a

néhány száz méteres sétán azután nemcsak időös kísé-
rőm, de még én is alig győztem *Lovassy* mellett lábaimat
szedni. Hogy mennyire szívügye volt a múzeum, mu-
tatták panaszos szavai, miszerint „nem lehet a múzeum-
ba a fiatalokat beengedni, mert azok mindent elronta-
nak.” Célzott ezzel a mondásával *Lendl Adolfrá*, akit
aznap délután már haláloságyán fekvé találtunk lakásán,
és aki betegsége előtt azzal a gondolattal foglalkozott,
hogy a múzeum előcsarnokát akváriumokkal kell be-
rendezni.

A háború utolsó éveinek izgalmai a 90 éves tudóst
nagyon megviselték, aggódott mindenkiért, de szíve
szerint azért a múzeumért leginkább, melyet ő fejlesz-
tett naggyá. 1946 július 8-án hunyta le szemét örökre.

Sokoldalú, hosszú, érdemdús élet állott mögötte.
Oszlopa volt a magyar madártan úttörőgárdájának, kora
összes erényeivel és hibáival. Tanult, oktatott és nevelt.
Neve a magyar tudomány és Keszthely
történetében sohasem fog elhalványodni.

Keve András

In memoriam Sándor Lovassy (1855–1946)

Er wurde im Pester Komitat, in der Ortschaft Abony, am 28.
Oktober 1855 geboren, besuchte die Mittelschule an seinem
Geburtsort sowie in Baja und Debrecen und frequentierte
sodann die Landwirtschaftliche Hochschule in Debrecen und
die Universität in Budapest.

Im Jahre 1876 wirkte er an der Mittelschule von Nagy-
röcze und wurde 1899 als Ordinarius an die Landwirtschaft-
liche Hochschule in Keszthely berufen, wo er auch die Di-
rektio n des städtischen Museums übernahm.

Seine wissenschaftliche Tätigkeit erfaßte besonders das
Gebiet der Zoologie. Er erkundete und bearbeitete viele fau-
nistische Daten von Nord-Ungarn, vom seither trockenge-
legten Ecseder Moor, von der Umgebung von Debrecen,
usw. Auch vom Balaton sind ihm zahlreiche wichtige fauni-
stische Daten zu danken. Besonders große Bedeutung hat
sein Werk über die Wirbeltiere Ungarns (1927). Seine letzte
Ruhestätte fand Sándor Lovassy in Keszthely. Er verstarb
am 8. Juli 1946.

András Keve

En memoire de Sándor Lovassy (1855–1946)

Sándor Lovassy naquit le 28 octobre 1855 à Abony (dép.
de Pest). Ses études secondaires finies à Baja et à Debrecen,
il fréquenta l'Académie agronomique de Debrecen. Ayant
terminé ses études universitaires à Budapest, il devint pro-
fesseur de lycée à Nagyöröcze, puis en 1889, professeur de
l'Académie agronomique de Keszthely et directeur du Mu-
sée Municipal de la même ville. Il s'occupa avant tout de

l'oologie, nous lui devons beaucoup de données faunisti-
ques recueillies en Hongrie septentrionale, au marécage
d'Ecsed, depuis asséché, aux environs de Debrecen etc., mais
c'est surtout le lac de Balaton qui attirait son attention. Son
oeuvre la plus importante: *Les vertébrés de Hongrie* parut
en 1927. Il mourut à Keszthely le 8 juillet 1946.

András Keve

ВОСПОМИНАНИЯ О ШАНДОРЕ ЛОВАШШИ (1855—1946)

Шандор Ловашши родился 28-го октября 1866-го года
в Абоне (комитат Пешт). Курс средней школы он про-
ходил в Байе и Дебрецене, в Дебрецене же окончил сель-
скохозяйственную академию, а в Будапеште — универси-
тет. С 1876-го года он преподает в средней школе в
Надъръеце, а с 1889-го года Ловашши — преподаватель
кестхейской сельскохозяйственной академии и директор
кестхейского городского музея. Занимался он в первую

очередь зоологией, ему мы обязаны многими сведениями
по фауне Северной Венгрии, болота Эчеди, с тех пор
уже осушенного, окрестностей Дебрецена и др. и глав-
ным образом окрестностей Балатона. Самым значитель-
ным его произведением является труд «Позвоночные
животные Венгрии» (1927). Умер он 8-го июля 1946-го
года в Кестхейе.

Андраш Кеве